

аспірант, викладач кафедри
англійської філології
Чорноморського національного
університету імені Петра Могили

ЦІННІСНІ РИСИ МЕНТАЛІТЕТУ НІМЕЦЬКОГО НАРОДУ КРІЗЬ ПРИЗМУ ПРИСЛІВ'ІВ ІЗ КОМПОНЕНТАМИ WASSER TA FEUER

Менталітет як національно-психологічне явище є предметом досліджень у різних наукових сферах (філософській, етнокультурологічній, психологічній), зокрема й у лінгвістиці. Питанню про вираження національної своєрідності крізь мовні одиниці присвячені праці С. Воркачова, В. Гака, В. Мокієнка, Т. Радбіля, В. Русанівського, О. Селіванової, В. Телії, С. Тер-Мінасової та ін. Одним із мовних способів прояву менталітету є прислів'я. Народні афоризми не лише відображають тисячолітній інтелектуальний, історичний і духовний розвиток нації, а й фіксують основні культурні цінності, які також становлять невід'ємний елемент національної самоідентичності. Незважаючи на широкий спектр наукових розвідок із виявлення етноспецифіки мовних одиниць, аксіолінгвістичний підхід лише починає викликати зацікавленість у науковців, що обумовлює актуальність дослідження.

У статті здійснюється аналіз культурно-конотативного аспекту німецьких прислів'їв із компонентами *Wasser* та *Feuer*. Метою дослідження є виявлення системи цінностей у пареміологічному контексті, які зумовлюють специфічні риси менталітету німецького народу.

У загальному філософському значенні менталітет визначається як «стійкий спосіб специфічного світосприйняття, характерний для більшості груп людей (етносів, націй або соціальних верств), що обумовлює специфіку їхніх реакцій на феномени навколишньої дійсності» [1, с. 477]. С. Корнєва в ґрунтовному дослідженні концептуальних ознак менталітету зазначає, що в україномовному середовищі цей «феномен пов'язаний зі сферою несвідомого, людськими здібностями, культурними здобутками, мовою, а також розуміється як певна основа або підґрунтя та сукупність усіх особливостей, які об'єднують або розрізняють людей, етноси, нації» [2, с. 19]. Менталітет охоплює низку сфер людської діяльності: *когнітивну* (світобачення, вірування, архетипи, стереотипи мислення, культурні коди тощо), *аксіологічну* (втілюється в ієрархію цінностей, що є наслідком оцінного ставлення до праці, приватної власності, сім'ї, політики, права, релігії та інших важливих соціальних інститутів), *раціональну* (осягнення, використання й відтворення культури) й *емоційну* (реакція на навколишній світ) [3, с. 325]. У зв'язку із зазначеним, прислів'я слугують вдалим матеріалом для дослідження етноспецифічних рис нації, оскільки стосуються аналогічних аспектів соціального життя: по-перше, у *раціональному* аспекті вони фіксують результати осягнення дійсності, які втілюються в умовивід; по-друге, з *емоційно-оцінного* боку народні вислови містять ставлення (формально виражене або приховане) до ситуації, яку вони ілюструють, яке, своєю чергою, втілюється у виборі значущих елементів дійсності – *цінностей*; наостанок, у *когнітивній* сфері фольклорні афоризми віддзеркалюють традиційний спосіб світосприйняття, який полягає в демонстрації типових побутових ситуацій і загально визнаної поведінки стосовно них. Крім того, як зазначає В. Ригованова, менталітет «охоплює сукупність психічних образів і уявлень, що мають колективний характер, оскільки притаманні саме духовним спільнотам у процесі створення власної «картини світу»» [4, с. 106]. З огляду на це, зв'язок прислів'їв із явищем національної ідентичності простежується в тому, що значення фольклорних афоризмів мотивоване асоціативними образами, які є невід'ємним складником колективної свідомості. Як бачимо, менталітет і фольклор мають спільні точки перетину.

Німецькі прислів'я з компонентами *Wasser* та *Feuer* містять неоднозначні асоціативні значення образів стихій. Використовуючи образ води в значенні життєдайної сили, німецький народний вислів **“den Brunnen schätzt man erst, wenn er kein Wasser mehr gibt”** [5] (дослівно – «колодязь починають цінувати лише тоді, коли в ньому немає води») – переклад авт. – С. Я.) демонструє байдуже ставлення до предмета доти, доки він виконує свої основні функції. Колодязь як споруда, можливо, не має важливого значення, проте його цінність обумовлюється функцією, адже він слугує джерелом основи всього життя – води. Прислів'я приховано (оскільки немає формальних показників – слів із негативним значенням, негативних синтаксичних конструкцій тощо) виражає негативну оцінку байдужості, адже в семантичному аспекті вислову простежується шкодування за таким станом речей і бажання змінити ситуацію. Як бачимо, народний вираз вказує на високу значущість *здатності цінувати те, що маєш*, і застерігає адресата від шкодування за втраченим.

Близьким у ціннісному сенсі є вислів **“Wasser in Frieden ist besser als Wein in Zank”** [5] («краще вода під час миру, ніж вино під час сварки»). З огляду на те, що вино дорожче за воду, протиставлення напоїв один одному може сприйматися як контраст між чимось незначним, хоча й життєво необхідним (вода), та чимось більш вартісним, однак менш корисним (вино). Інакомовний зміст прислів'я, позитивно оцінюючи помірність і невибагливість, передбачає цінність *вміння задовольнятися лише необхідним*.

Фольклорні афоризми **“ein böser Brunnen, in den man Wasser hineinragen muß”** [5] («поганий колодязь, якщо в нього потрібно вливати воду») та **“je mehr der Brunnen gebraucht wird, je mehr gibt er Wasser”** [5] («що частіше використовують колодязь, то більше в ньому води») мають спільний із попереднім фольклорним афоризмом образний мотив (вода постає як життєво необхідна субстанція), проте відрізняються в конотативному аспекті. Так, паремія **“ein böser Brunnen, in den man Wasser hineinragen muß”** [5] («поганий колодязь, якщо

в нього потрібно вливати воду») містить негативну оцінку властивостей джерела і, відповідно, ухилення від своїх обов'язків або невиконання основного призначення, а також використання чужих зусиль, які не отримують винагороди (адже колодязь не дає води). Вислів вчить *відповідальності* як важливій цінності суспільства, адже якщо людина взяла на себе певні функції, має виконувати відповідні обов'язки, щоб не довелося перекладати їх на когось-небудь іншого. Прислів'я **“je mehr der Brunnen gebraucht wird, je mehr gibt er Wasser”** [5] («що частіше використовують колодязь, то більше в ньому води»), навпаки, позитивно оцінює властивості конструкції, адже джерело постійно наповнюється. Образ води метафорично співвідноситься із цілющою силою, оновленням, відродженням, що обумовлює дидактичний зміст виразу: що більше корисного віддаєш, то більше отримуєш і краще стаєш. Інакше кажучи, гарні вчинки людини є запорукою її духовного розвитку. Отже, фольклорний афоризм вказує на цінність *душевної щедрості, безкорисної допомоги, постійного оновлення й вдосконалення*. Підтвердження такої ідеї можна знайти також у народній мудрості **“gebrauchter Pflug blinkt; stehend Wasser sinkt”** [5] («пług, яким користуються, блищить; стояча вода мілішає»), в якому, однак, вода сприймається з негативного погляду. Нерухомість стихії контрастує в прислів'ї з «активністю» плуга, через що їхній зовнішній вигляд також порівнюється: плуг сяє мов новенький, а стан води погіршується – її рівень зменшується. Те ж саме відбувається з людиною, яка залишається замкненою, нічого не віддає і, відповідно, не отримує нових вражень, досвіду, знайомств тощо.

У прислів'ї **“kleine Loechlein machen das Schiff voll Wasser”** [5] («крізь маленькі отвори корабель повністю наповнюється водою») водна стихія також демонструє свої негативні властивості. Контраст між маленькими, нешкідливими на перший погляд пробіями та їхньою здатністю потопити таку величезну конструкцію, як корабель, зумовлює дидактичне значення виразу, що полягає в застереженні від катастрофічних наслідків, які можуть бути спричинені незначними подіями, явищами, предметами тощо. Отже, фольклорний афоризм вказує на *цінність уважності до деталей*, оскільки будь-яка дрібниця може завдати значної шкоди. Аналогічний ціннісний зміст має паремія **“aus einem Funken wird oft ein grosses Feuer”** [5] («з однієї іскри часто виникає великий вогонь»). Проте цей вираз може також набувати інших значень. Сприймаючи вогонь як уособлення емоцій людини (зокрема, руйнівних, як-от гнів), паремія виражає *цінність вміння контролювати власні емоції*, оскільки містить застереження про те, що вчасно не подоланий гнів або інше руйнівне почуття можуть нашкодити оточуючим. Крім того, вогняна стихія у світовій культурі може символізувати соціальні блага (добробут, багатство тощо). З такого ракурсу прислів'я позитивно оцінює стихію та повідомляє про те, що крихітні зусилля в поєднанні з наполегливістю призводять до значних досягнень, виражаючи *цінність працьовитості та наполегливості*. Важливе значення праці підкреслюється також у фольклорних афоризмах **“Arbeit gewinnt Feuer aus Steinen”** [5] («праця з каменів здобуває вогонь»), **“gespalten Holz fängt gern Feuer”** [5] («наколоті дрова добре розпалюють вогнище») та **“Schreien löscht das Feuer nicht”** [5] («криком вогонь не загасити»), однак оцінка стихії в пареміях різна. У перших двох випадках образ вогню може сприйматися в позитивному значенні – як соціальне благо (багатство, добробут), тому метафоричний зміст прислів'їв вказує на те, що, працюючи, можна з нічого отримати все бажане (**“Arbeit gewinnt Feuer aus Steinen”** – «праця з каменів здобуває вогонь»), а також підтримувати рівень досягнутого (**“gespalten Holz fängt gern Feuer”** – «наколоті дрова добре розпалюють вогнище»). У третьому фольклорному афоризмі – **“Schreien löscht das Feuer nicht”** («криком вогонь не загасити») – вогонь сприймається як небезпечна й непередбачувана стихія, руйнівна сила, адже його необхідно загасити. Як зазначає прислів'я, від крику і паніки в такому разі великої допомоги чекати не варто. Отже, демонструючи небажану поведінку, народна мудрість наголошує на діяльності (праці), яка сприяє подоланню труднощів і вирішенню проблем.

Загрозливу для життя ситуацію передбачає паремія **“Wasser hat keine Balken”** [6, с. 820] («у воді не знайдеш колоди»). Умовивід, виражений фольклорним афоризмом, насамперед, стосується мореплавства і містить попередження про те, що вода (море, океан) може бути небезпечною, навіть призвести до летального наслідку. Річ у тім, що, потрапивши у воду, людина може не знайти предмета, за який можна ухопитися й утриматися, тому залишається лише скоритися обставинам. Вода як уособлення безпеки і загрози у прислів'ї зумовлює *цінність смиренності*, оскільки вказує на існування ситуацій, на які людина вплинути не може. Однак фольклорний афоризм уможливує також інше значення: оскільки у воді немає за що ухопитися, людина змушена розраховувати на власні сили з метою врятуватися. У такому розумінні паремія виражає цінність *самостійності, незалежності від сторонньої допомоги*.

Наступна паремія – **“wer nicht ins Wasser geht, kann auch nicht schwimmen lernen”** [5] («хто не йде у воду, той не навчиться плавати») – також характеризується сприйняттям води як небезпечної ситуації. У метафоричному значенні прислів'я свідчить про те, що, не злякавшись і ризикнувши одного разу, можна отримати корисний досвід, навички, здібності, інакше кажучи, навіть із несприятливих умов або небезпечних ситуацій можна отримати безцінний урок. Як бачимо, з одного боку, фольклорний афоризм вказує на *цінність ризику*, а з другого – *хоробрості*.

Народна мудрість **“der Krug geht so lange zu Wasser bis er zerbricht”** [5] («кухоль доти ходить за водою, доки не розіб'ється») використовує образ води як субстанції, що підтримує життя (метафорично образ може співвідноситися також із допомогою, добротою, гостинністю або іншими соціальними чеснотами). Прислів'я містить приховане негативне ставлення до зловживання будь-чим. Крім того, народний вислів вказує, з одного боку, на обов'язкове покарання такого зловживання (або будь-якої несправедливості), а з другого – попереджає, що все коли-небудь закінчується. З цієї причини паремія наголошує, з одного боку, на значущості *справедливості* як риси характеру, а з другого – *помірності, скромності*.

На такій властивості води, як плинність, засноване метафоричне значення фольклорного виразу **“Blut ist dicker als Wasser”** [5] («кров гущіша за воду»), який порівнює водну стихію з іншою рідиною – кров’ю. Як бачимо, перевага в прислів’ї надається останній. Народний вислів коментує сферу сімейних відносин і вказує на те, що родина має першочергове значення, ніж усі інші знайомства. Кров у такому разі уособлює непорушні сімейні зв’язки, порівняно з якими всі інші – дріб’язкові, як кажуть – вода. Отжк, паремія виражає *цінність сім’ї* як найважливішого соціального інституту.

Прислів’я **“der Nächste am Feuer wärmt sich zuerst”** [5] («той, хто знаходиться ближче до вогню, зігрівається в першу чергу») також стосується сфери родинних відносин, проте використовує антагоністичний воді образ – вогню, який асоціюється з домівкою, сімейним вогнищем. У такому розумінні народний вислів передбачає, що найближчі та найрідніші люди мають бути на першому місці, також акцентуючи увагу на цінності сім’ї. Однак прислів’я може мати й інше значення. Вогонь як уособлення добробуту, статку зігріває насамперед найближчих, тобто тих, хто першим до нього дістався. Крім того, стихія може асоціюватися і з владою, надаючи виразу схожого змісту: лише той, хто перебуває ближче до авторитетних людей, отримує більше привілеїв. Отже, прислів’я підкреслює *цінність лідерських якостей*.

Паремія **“stille Wasser sind tief”** [6, с. 821] («тиха вода глибоко тече») використовує образ стихії для позначення низки різноманітних ситуацій. З одного боку, асоціюючи воду з мудрістю, пізнанням, істиною, вислів підкреслює, що знання досягаються шляхом невпинної, важкої праці (оскільки вони знаходяться глибоко і до них слід дістатися). Позитивно оцінюючи жагу до інтелектуального розвитку, паремія реалізує *цінність наполегливості, старання, працьовитості*. З другого боку, пов’язуючи образ води з емоційною сферою, паремія може вказувати на те, що спокій досягається тоді, коли емоції вщухають і ховаються глибоко в душі, тому *стриманість* є ціннісною рисою. Крім того, народний вираз може пов’язувати образ води з підступністю, застерігаючи, що ззовні спокійна людина може бути здатною на непередбачувані вчинки, а також може приховувати свої справжні наміри для досягнення власної мети. Отже, у прислів’ї реалізується *цінність проникливості*, оскільки ситуації не завжди можуть виглядати такими, якими вони сприймаються оточуючими, що підтверджується аналогічним в аксіологічному аспекті висловом **“stumme Hunde und stille Wasser sind gefährlich”** [5] («мовчазні собаки та тиха вода – небезпечні»).

Народний афоризм **“Feuer im Herzen bringt Rauch in den Kopf”** [5] («вогонь у серці спричиняє дим у голові»), використовуючи вогонь як уособлення емоційності людини (особливо надмірної), попереджає, що важко залишатися розсудливим під впливом бурхливих почуттів (як позитивних, так і негативних), і містить приховану рекомендацію уникати таких випадків. Отже, *стриманість*, згідно з паремією, вважається *цінною рисою*, оскільки захищає розум від «димув» емоцій. Значущість такої риси характеру може підтвердити також фольклорний афоризм **“bedecktes Feuer hitzt am meisten”** [5] («закритий вогонь краще зігріває»), що позитивно оцінює зазвичай агресивну стихію в контрольованому стані. Тобто, для того, щоб відчувати комфорт і спокій, варто тримати себе, зокрема й власні емоції, під контролем.

Наступні німецькі прислів’я – **“wo Rauch ist, muss auch Feuer sein”** [5] («де є дим, там має бути й вогонь»), **“kein Feuer ohne Rauch, kluge Leute fehlen auch”** [5] («немає вогню без диму, розумних людей також не вистачає»), **“kein Rauch ohne Feuer”** [7, с. 80] («немає диму без вогню») – об’єднані одним природним фактом: дим є обов’язковим супутником вогню. Вислови, насамперед, використовуються стосовно чуток, які, зазвичай, спираються на певні факти, проте подаються у викривленому або хибному варіанті. Плітки завуальовують правду так, як дим засліплює очі та приховує вогонь. Отже, сприйняття вогню як істини, правди, фактичного підґрунтя, що приховані «димом» перебільшених або хибних суджень, зумовлює цінність *вміння бачити справжній стрижень ситуації, її істинне підґрунтя*.

Паремія **“gebranntes Kind (gebruehte Katze) scheut das Feuer”** [5] («дитина (кішка), що обпикалася, боїться вогню») ілюструє ситуацію, в якій попередній негативний досвід змушує людину побоюватися, уникати аналогічних ситуацій або причин, що їх викликають. Вогонь у наведеному контексті оцінюється негативно і сприймається як небезпека, руйнівна сила, загроза, про яку вже відомо з попереднього досвіду. З такої причини виникає необхідність заздалегідь визначати небажані ситуації для їх уникнення. Відповідно, у прислів’ї реалізується така ціннісна настанова, як *вміння вчитися на помилках, щоб не їх повторювати*.

У паремії **“wer das Feuer haben will, muss den Rauch leiden”** [7, с. 80] («хто хоче вогню, той мусить терпіти дим») вогонь постає як джерело тепла, комфорту, а також може уособлювати відпочинок, приємне проведення часу. Проте народний вислів попереджає, що для створення бажаних умов варто звикати до їхніх неприємних «супутників», тобто для досягнення мети іноді необхідно подолати труднощі. Як бачимо, паремія вказує на *значущість терпіння*, адже лише той, хто «терпить дим» може дозволити собі насолоджуватися теплом вогню. Схожою за структурою є паремія з образом води **“wer einen Aal fangen will, macht erst das Wasser trübe”** [5] («хто хоче впіймати вугра, спочатку каламутить воду»), хоча значення вислову відрізняється. Водна стихія в такому разі може сприйматися як джерело задоволення потреби. Для того, щоб досягти мети, треба «скаламутити воду», тобто спочатку попрацювати, аби мати можливість «спіймати вугра» – мати успіх в отриманні бажаного. Отже, прислів’я вказує на цінність *працьовитості*. Вислів також передбачає інше значення: те, що навіть у каламутній воді можна зловити рибу, свідчить про можливість отримання чого-небудь необхідного або бажаного в складних обставинах. У такий спосіб паремія виражає цінність *вміння бачити позитивні сторони в скрутній ситуації*.

Існує інше прислів’я, що також використовує образ води і стосується рибацької справи – **“der Fischer wirft die Angel aus, wo das Wasser am ruhigsten ist”** [5] («рибалка закидає вудочку туди, де вода спокійна»). На перший погляд може здатися, що цей народний вислів суперечить попередньому, проте, як відомо, бурхлива вода відлякує

більшість водних істот, тому вилов може бути невдалим. Тиха вода, навпаки, приваблює рибу, адже здається безпечним і надійним місцем. У метафоричному сенсі прислів'я передбачає *цінність спокою, стриманості* як особистісної характеристики, адже «спокійна вода» допомагає досягти успіху («піймати рибу»).

Отже, німецькі фольклорні афоризми з компонентами *Wasser* і *Feuer* виражають цінності особистісного характеру й соціалізаційні цінності, які становлять важливий елемент менталітету та моделюють образ ідеального представника нації. В *емоційному* аспекті німецькі паремії підкреслюють значущість стриманості, спокою, терпіння, розумного оптимізму, смиренності, справедливості, скромності, хоробрості, здатності ризикувати. З *соціального* погляду, прислів'я наголошують на важливості сім'ї та праці, а також орієнтують носія мови на необхідність розвитку таких суспільно корисних рис характеру, як відповідальність, духовна щедрість, лідерство, безкорисна допомога. В *інтелектуальному* аспекті перлини німецької народної мудрості вчать бути уважними до деталей, бачити істинне підгрунтя ситуації, враховувати попередній досвід і помилки.

Перспективою подальшого дослідження є виявлення цінностей, що реалізуються в німецьких прислів'ях із компонентами *Luft* та *Erde*, та їх зіставлення з аналогічними пареміологічними одиницями в інших мовах, а саме: в англійській, українській і російській.

Література:

1. Современный философский словарь / под общей редакцией В. Кемерова. – Лондон ; Франкфурт-на-Майне ; Париж ; Люксембург ; Москва ; Минск : Панпринт, 1998. – 1064 с.
2. Корнева С. Концепт МЕНТАЛІТЕТ / МЕНТАЛЬНІСТЬ в англійській, французькій та українській мовах : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство» / С. Корнева. – Донецьк, 2013. – 23 с.
3. Засморжук О. Ментальність чи менталітет – що відіграє першочергову роль у формуванні «обличчя» суспільства? / О. Засморжук // Гілея. – 2014. – Вип. 81 (2). – С. 325–329.
4. Ригованова В. Вияв менталітету українців крізь призму прислів'їв та приказок : лінгвокультурологічний аспект / В. Ригованова // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія «Філологічні науки». – 2009. – Вип. 81(3). – С. 159–162.
5. Aphorismen.de – Aphorismen, Zitate, Sprueche und Gedichte [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.aphorismen.de>.
6. Redewendungen : Woerterbuch der deutschen Idiomatik / [Herstellung Monika Schoch]. – Berlin : Dudenverlag, 2013 – 928 s.
7. Graf A. 600 Deutsche und Russische Sprichwoerter / A. Graf. – Naale (Saale) : Veb Max Niemeyer Verlag, 1956. – 297 s.

Анотація

Я. СУЛЕЙМАНОВА. ЦІННІСНІ РИСИ МЕНТАЛІТЕТУ НІМЕЦЬКОГО НАРОДУ КРІЗЬ ПРИЗМУ ПРИСЛІВ'ЇВ ІЗ КОМПОНЕНТАМИ WASSER ТА FEUER

У статті розглядаються ціннісні риси менталітету німецького народу, що зафіксовані у прислів'ях із компонентами *Wasser* та *Feuer*. Обґрунтовується і пояснюється взаємозв'язок менталітету з фольклорними одиницями. Аналізується асоціативно-образний і семантичний аспекти німецьких прислів'їв із компонентами на позначення природних стихій і виявляються зафіксовані в них культурні цінності.

Ключові слова: фольклор, менталітет, прислів'я, асоціативний образ, цінності.

Анотация

Я. СУЛЕЙМАНОВА. ЦЕННОСТНЫЕ ЧЕРТЫ МЕНТАЛИТЕТА НЕМЕЦКОГО НАРОДА СКВОЗЬ ПРИЗМУ ПОСЛОВИЦ С КОМПОНЕНТАМИ WASSER И FEUER

В статье рассматриваются ценностные черты менталитета немецкого народа, зафиксированные в пословицах с компонентами *Wasser* и *Feuer*. Обосновывается и объясняется взаимосвязь менталитета с фольклорными единицами. Анализируются ассоциативно-образный и семантический аспекты немецких пословиц с компонентами, обозначающими природные стихии, и определяются зафиксированные в них культурные ценности.

Ключевые слова: фольклор, менталитет, пословица, ассоциативный образ, ценности.

Summary

YA. SULEYMANOVA. VALUE CHARACTERISTICS OF THE GERMANS' MENTALITY THROUGH THE PRISM OF PROVERBS WITH THE COMPONENTS WASSER AND FEUER

The article covers value characteristics of the Germans' mentality that are fixated in proverbs with the components *Wasser* and *Feuer*. The interrelation between the mentality and folklore units is substantiated. The image-associative and semantic aspects of German proverbs with components to signify nature elements are analyzed and cultural values that are fixated in the proverbs are defined.

Key words: folklore, mentality, proverb, associative image, values.

